

INSTRUMENTS DE PERCUSSIÓ (MALLORCA)

Toni Artigues (text)

Pere Gelabert (dibuixos)

És als mestres que van adreçats aquests fulls, perquè coneixen la importància del ritme, ja des del parvulari, per a descobrir el moviment del cos, educar l'oïda i vibrar amb els sons. Saben, també, la utilitat de la fabricació d'instruments per a conrear l'habilitat constructiva, el coneixement de diversos materials i la capacitat d'observar la transformació de la primera matèria en instruments. Veuen, sobretot, la necessitat de conservar i de transmetre la riquesa instrumental popular per a trobar i expandir la pròpia identitat i saben quin paper pot jugar l'escola en aquesta expansió.

Limitam la següent enumeració d'instruments que s'usen a Mallorca per a marcar ritme de cançons i de ball, a descriure la seva fabricació i el seu maneig -ajudats dels dibuixos- i a posar un exemple de la seva utilització musical; deixam sense tractar aspectes històrics i d'emmarcament cultural.

LA GUITARRA I EL GUITARRÓ.

Aquests instruments, rascats amb força -fent ús d'una partida d'acords repetits i repetits-, fan un dels acompanyaments rítmics

més apreciats dels balladors. La melodia, la duu la veu o el violí.

TAMBORINO.

Material:

Dos trossos (de 30 a 50 cms. de diàmetre, segons la grossària que hagi de tenir el tambor) de pell de cabrit o de moix afaitada (de pergamí, en trobareu a una pelleteria o a can Perelló, Palma, però no va tan bé).

Una fusta de 3 o 4 mil·límetres de gruix, d'un pam i mig o dos d'amplària i de devers quatre de llargària. De lledoner diuen que és la millor. Vos haurà de fer la planxa un fuster.

Set o vuit metres de llandera de gruixa corrent.

Tatxes de llautó, amb cabota o sense, segons el vostre gust en l'acabat del tambor.

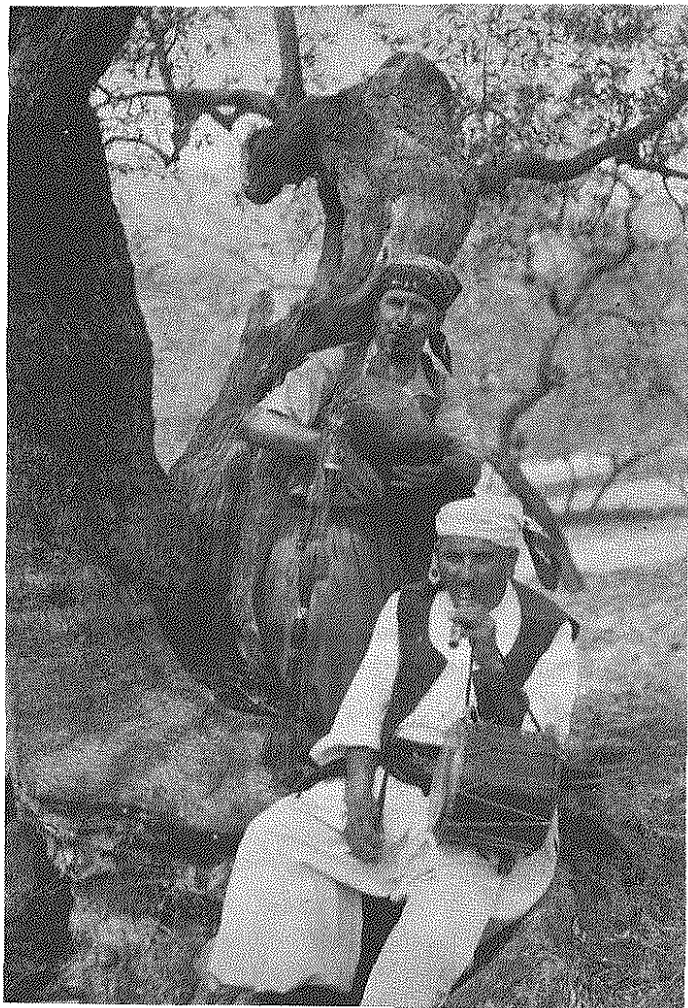
Dos verdancs d'ullastre de la gruixa d'un llapis (substituïble per fil de ferro).

Bocinets de cuiro.

Dos bocinets de fusta.

Una corda de budell.

Una maceta.



Fabricació:

La fusta, l'haureu de posar en remull (aigua teba) perquè se vincli bé i no se rompi. L'anireu vinclant sense forçar, gradualment, i fermant cada vegada i tornant-la a posar en remull fins que estigui ben vinclada: un cap ha de tocar l'altre. Després clavareu els claus i llimareu el cap que quedi damunt a fi que no faci escaló sinó que vagi morint.

Els dos verdancs d'ullastre ben pelats, els doblegareu i els fermareu amb fil de ferro a fi de tenir dues riscles de l'amplada del tambor, i els deixareu assecar. Si feis les riscles de ferro, les haureu de soldar en haver vinclat la fusta per tal que s'ajustin a l'amplada del tamborino.

Les dues pells, de circumferència superior a la fusta (de cinc a deu centímetres més, voltant voltant), les posareu en remull (aigua teba) i quan siguin ben flonges les ajustareu a les riscles i les acoblareu una a cada cap de tambor. Anireu fent forat amb un objecte adequat (de ferro, amb punxa, de la gruixa de la llendera) i hi anireu passant la llendera una vegada a un cap i llavors a l'altre fins que estigui tot ben cordat, tal com veis al dibuix. Mirau de tenir la pell ben estirada i tibant.

Quant ja les pells siguin ben cixutes, estirareu una i altra vegada la llendera i fermareu de bell nou. Repetireu aquesta operació fins que la pell quedi ben tibant i soni bé.

Amb els bocinets de cuiro fareu uns passadorets per a ajustar les pells quan hagi de tocar (dibuix). Si no tocau, els passadors no han d'estar ajustats, per tal que la pell no s'affluixi.

Fareu també una ansa al tambor (dibuix).

A l'endret de l'ansa fareu un forat per a la maceta.

Qualsevol torner vos farà una maceta. Ha d'esser primeta, fent bolleta al cap, i convé que tengui regruixos a l'alçada dels dos dits que l'aguanten; així no llenega.

La corda de budell anirà de cap a cap de la pell que se faci sonar, i anirà lligada a dues clavilles -per tal de poder-la tensar, en haver de tocar-, les quals s'ajustaran a la fusta mitjançant dos forats fets expressament.

Ufff... Si l'heu acabat, ja podeu repicar. *Exemple del ritme del tambor.*

Se sol tocar per marcar el ritme del flabioli i les xeremies, i se sol pegar un toc per cada nota, com podeu veure al següent exemple. Se pica molt -o moltíssim, a gust del tamboriner- el primer temps de cada compàs

MATEIXA

Na Pixedis Torta

8

Xeremies
i fubiol

tamborino

Handwritten musical score for 'MATEIXA Na Pixedis Torta'. The score is written on ten staves. The first staff is for Xeremies i fubiol, starting with a treble clef, a 3/4 time signature, and a key signature of one sharp (F#). The second staff is for the tamborino. The score includes various musical notations such as notes, rests, and dynamic markings like 'sf' (sforzando) and 'p' (piano). There are also performance instructions like 'FINAL 3ª' and '2ª' with repeat signs. The piece concludes with a final cadence on the tenth staff.

Joan Pubil, Ses Salines, 1976

(com ho indica la senya >) a fi de marcar bé els punts als balladors.

XIMBOMBA.

Material:

Una canyeta de dos pams de llargària i de la gruixa d'un llapis.

Dos bastonets d'ullastre de quatre o cinc dits i un poc més gruixats que la canyeta.

Una pell de conill sencera (tallada pel ventre i sense perdigonades ni forats).

Un caduf. Pot esser de molt distintes mides: generalment oscil·la entre un pam i dos de llargària, i mig pam i un i mig de diàmetre. Com més gros més fosc sonarà la ximbomba. El caduf, el podeu trobar a comanar a una teulera (Pòrtol,...).

Cordellina o llendera prima.

Fabricació:

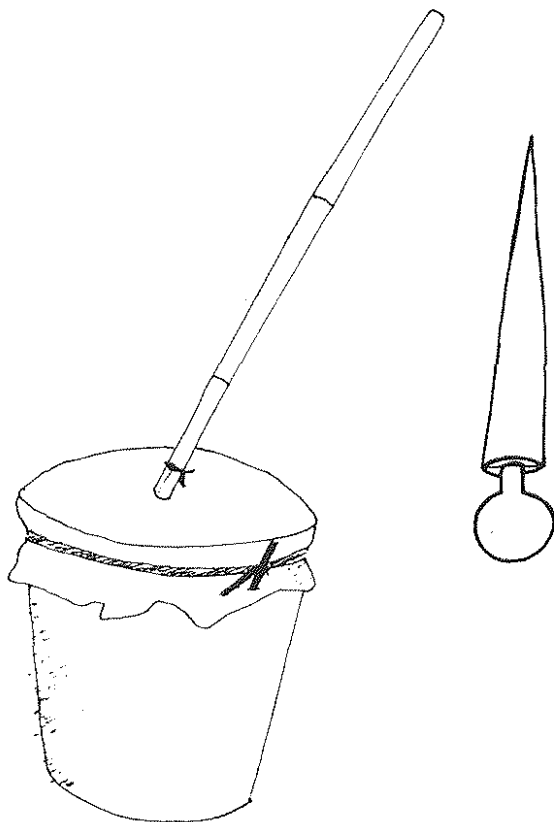
Quan haureu fet la pell al conill, l'estendreu damunt una post amb el pèl cap a fora

i la clavareu (per les voreres) amb tatxetes. Posau-la després a un lloc humit (ombrívol i airejat). Quan la pell se desferra sola de la post estarà a punt (hauran passat tres o quatre mesos). Abans de fer la ximbomba posareu la pell en remull amb aigua teba.

La canyeta, l'haureu pelada bé, i ben esmolats els nuus (alerta amb els escarrassos!); pensau que hi haureu de passar la mà amunt i avall.

Un dels dos bastonets d'ullastre, el treballareu donant-li la forma que indica el dibuix. Posareu la part esfèrica del bastonet ben al centre de la pell, que anirà amb el pèl cap a dins el caduf, i el fermareu ben fort.

La pell, amb la part llisa cap a fora i la punxa del bastó ben enmig, la posareu damunt el caduf i, mentre qualcú vos ajuda a tenir-la ben estirada per avall, la fermareu amb la llendereta. Haureu posat l'altre bastonet i un fil de porc entre el caduf i la llendera; fareu voltar el bastonet i el lligareu amb el fil a la llendereta ja ben fermada.





Ja només vos faltará passar un cap de la canyeta per la punxa d'ullastre; en passar-la s'esquerdarà una mica i llavors la fermau amb un filet. Vos convé tenir un parell de canyetes preparades perquè són bones d'espinyar.

No sonen si la pell no és ben eixuta; si abans de sonar l'encalentiu una mica (sol o foc) sonarà millor.

En tocar haureu de tenir tot el temps aigua a prop; la mà sempre ha d'estar ben

banyada. Si no teniu la ximbomba en la posició que indica el dibuix, els esquitxos i el regalim banyaran la pell i... malament.

Fixau-vos en la manera de posar el dit gros.

Vegeu l'acompanyament usual de la tonada de ximbomba.

La ximbomba també s'usa per acompanyar jotes, boleros, ... seguint qualsevol dels ritmes indicats al final per als distints instruments.

SA XIMBOMBA

Moderat.

Veu

Ximbomba

4 - Sa xim- bom- ba ja no so- na ni so-
na - ni so- na- rà, ni so- na ni so- na-
rà - per-què té la pell de ca - i sa
ca- nya. que no és bo- na i sa ca- nya que no és
bo- na.

MALLORCA: "cançons tradicionals".
Col·lecció Esplai.

CASTANYETES DE CANYA.

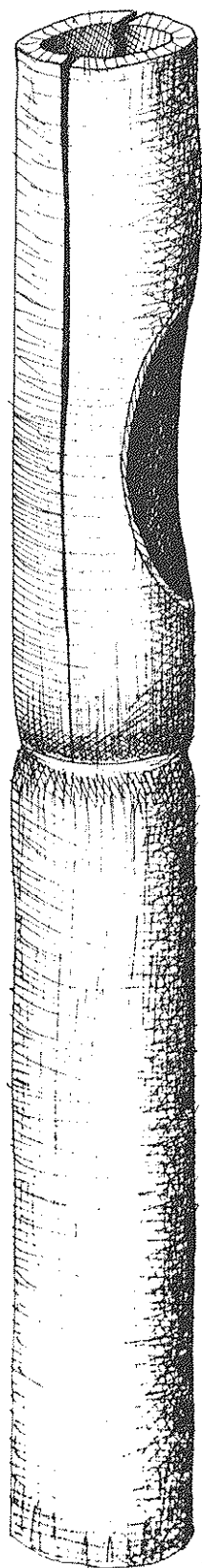
Agafau un bocí de canya de dos pams i del gruix d'una canya corrent o fins i tot de dos o tres cms. de diàmetre.

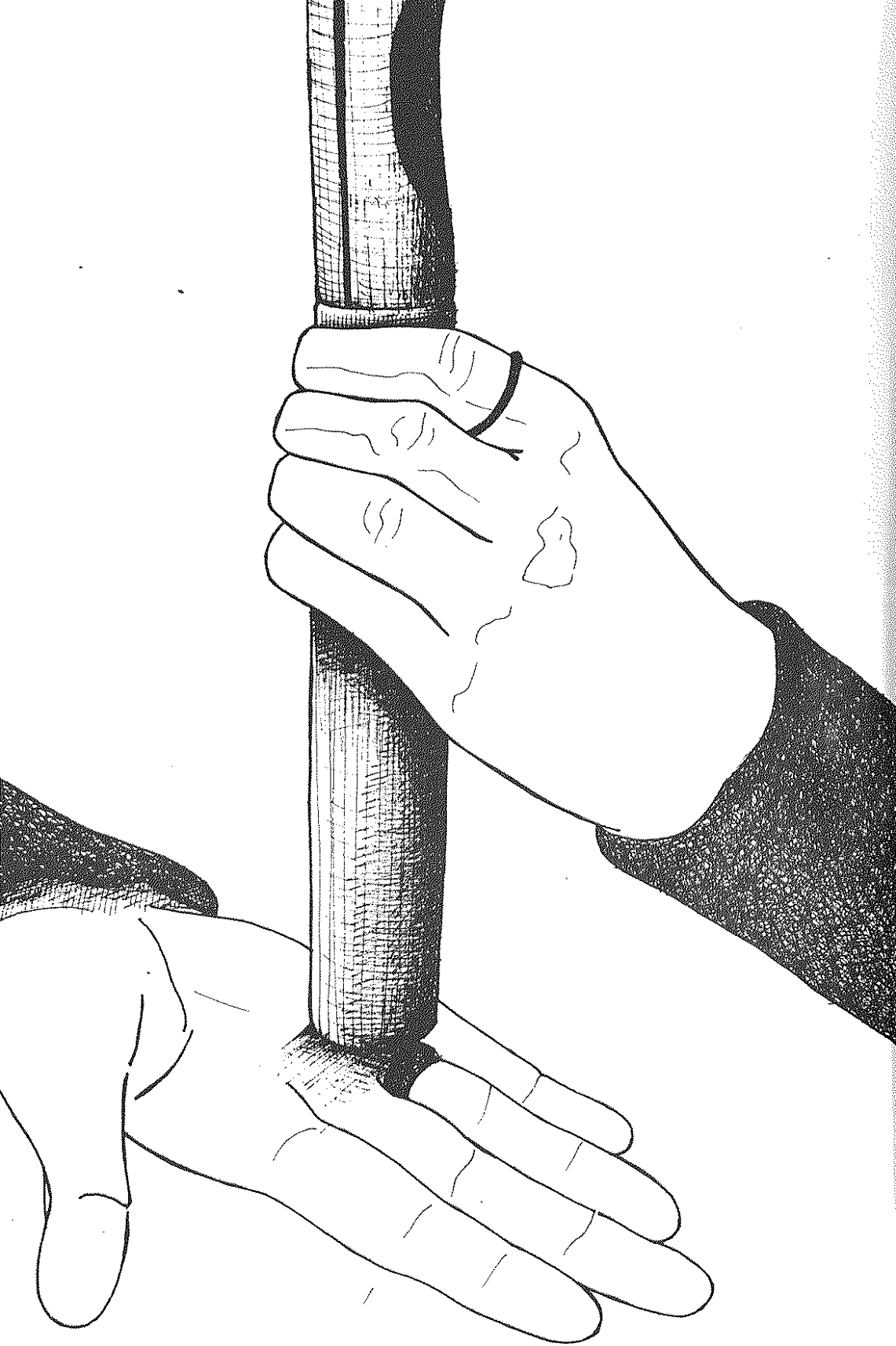
Per a fer qualsevol instrument de canya, les canyes han d'esser ben seques, i si són tallades amb la lluna de gener millor.

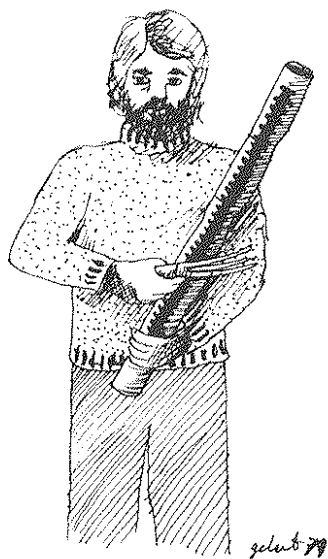
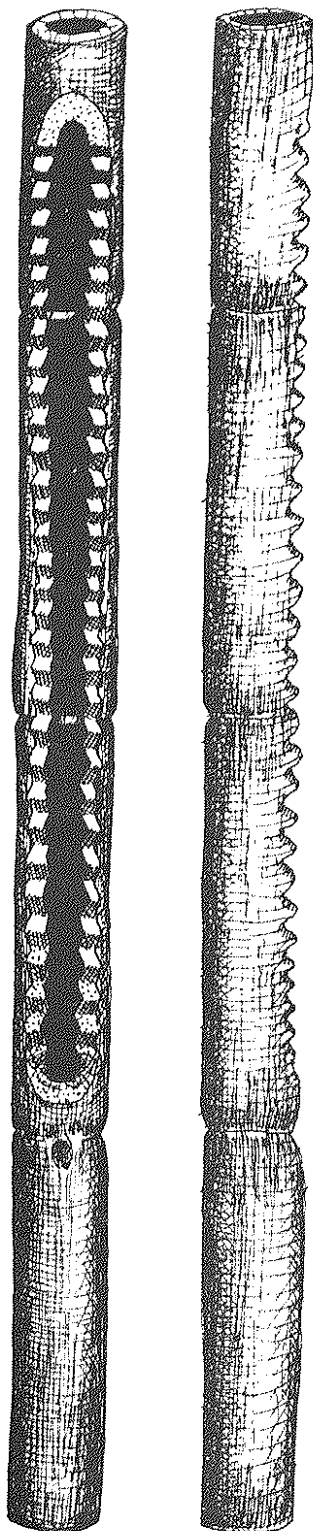
La canya tindrà un nuu enmig; en quedarà un pam a cada banda. Un dels dos caps el deixareu talment. A l'altre hi fareu una obertura d'un forc de llargària i d'un dit de fondària (dibuix), i després xapareu la canya de dalt a baix; l'obertura quedarà a una banda del xap.

En tocar, aquesta obertura quedarà a la banda de defora.

Els dibuixos mostren distintes maneres de tocar: cops secs amb la mà dreta, o bé passar els nuus de la mà per davall de la canya a fi que faci més vibració.





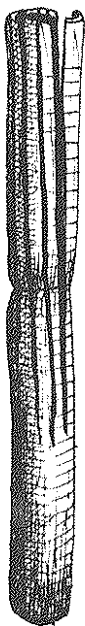


XERRAC.

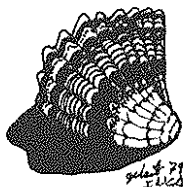
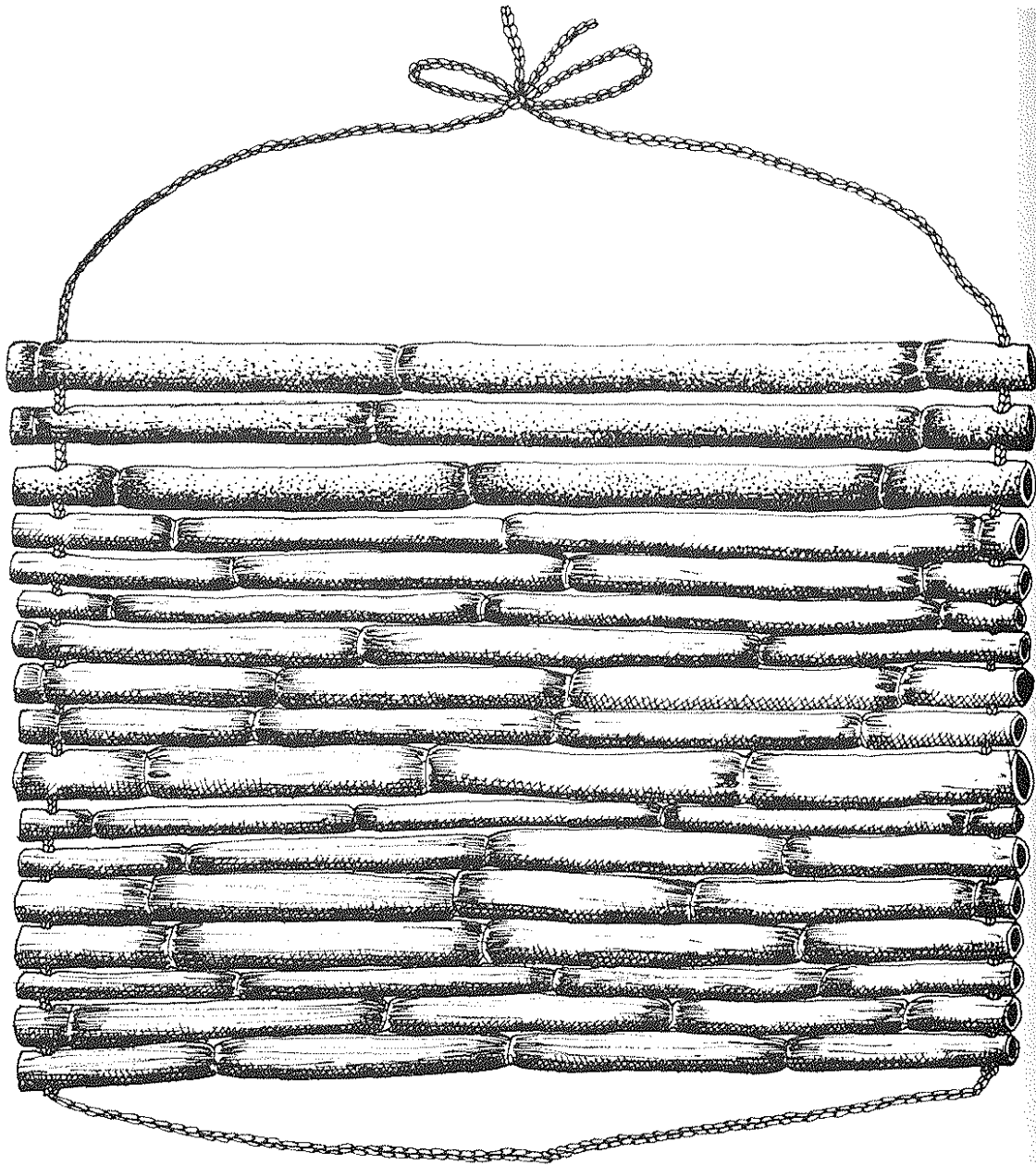
Agafau una canya de tres o quatre cms. de diàmetre i de tres o quatre pams de llargària. L'obrireu de dalt a baix (dibuix) deixant mig pam a cada cap. Llavors dentareu tot el tall que haureu fet mirant que les dents coincidesquin a cada part (els nus, els fareu coincidir amb una dent que no ultrapassi l'alçada de les altres).

Si el voleu completar posareu un mànec de xerrac a un cap de la canya (dibuix).

Per a fer sonar el xerrac tendreu una canya de dos nusos, de gruix normal. Una trosada (la que tendreu dins la mà) sense esquerdar, i a l'altra (la que rascarà el xerrac) hi fareu sis o vuit talls longitudinals.



golats 79



OSSETS (O CANYÍS).

Ossets: agafareu deu o quinze o vint ossos de la cama d'un anyell.

Canyís: deu o quinze o vint bocins de canya de gruix corrent i d'un pam o dos de llargària.

Foradareu els extrems de les canyes o ossos i hi passareu una cordellina o llendereta. N'hi ha que cada vegada que han passat la corda per una canya o os fan un nuu, d'altres només fan nuu quan han acabat de passar la darrera canya.

Quan haureu passat la corda per un dels caps de totes les canyes o ossos deixareu dos pams de corda i, en sentit invers, l'anireu passant per l'altre cap de les canyes o ossets. Igualment al cap de dalt deixareu un pam o dos de cordellina a cada cap i després ferma-reu; serà l'ansa que passarà pel coll. L'ansa que haurà quedat a baix servirà per a subjectar els ossets amb la mà esquerra mentre amb la dreta anau rasant amb una castanyeta, o amb una copinya, o amb una canya.



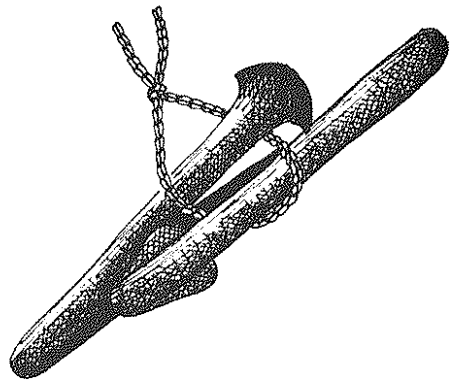
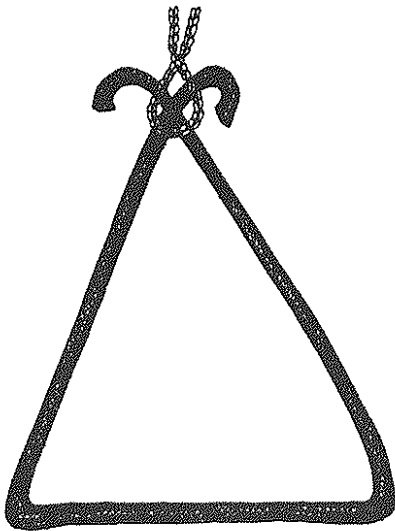
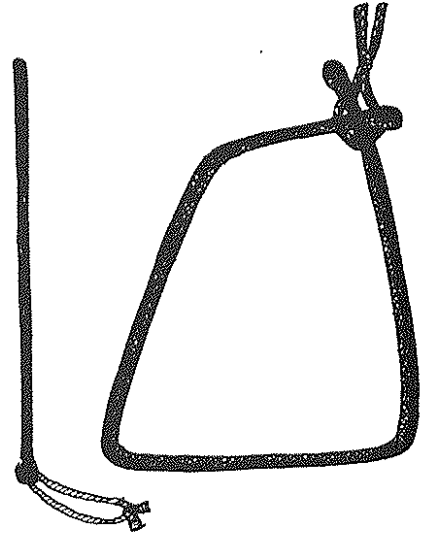
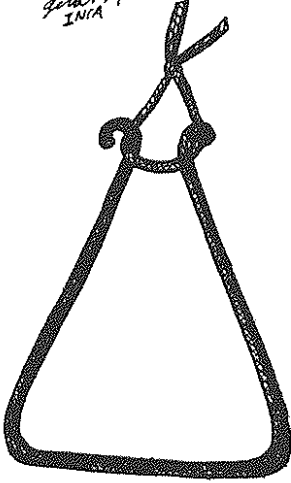
FERREGUINS.

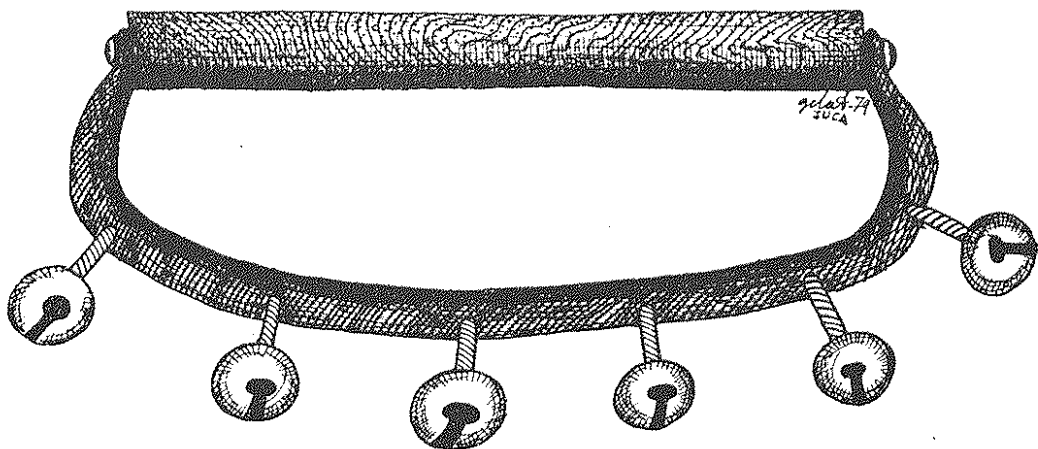
És un ferret vinclat més prim de gruix que un llapis; als caps, s'hi solen fer ornaments (un cop de mall i quatre unglades).

Qualsevol ferrer el vos farà. Observau les formes del dibuix; quan se topen els dos caps del ferro no s'han de tocar perquè no vibraria.

Se subjecten els ferreguins per la part de dalt amb una cordeta i se fan sonar amb un bocinet de ferro del mateix gruix i d'un poc més d'un pam de llargària (s'hi sol fer a un cap un foradet i s'hi passa un fil per penjar-lo quan no el fan servir).

gela 29
INIA





CASCAVELLS.

Els cossiars i cavallets amb cascavells a les cames marquen el ritme d'aquestes danses fantàstiques.

Amb un tros de fusta, dues tatxes i un tros de cuir amb cascavells és bo de fer un picaroler com aquest del dibuix.

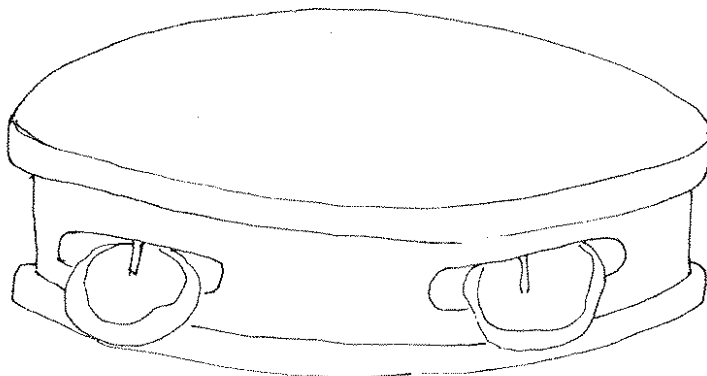
El seu dringar, agafat amb la mà o amb el peu, és fresc i amorós.

PANDERO.

Prou conegut.

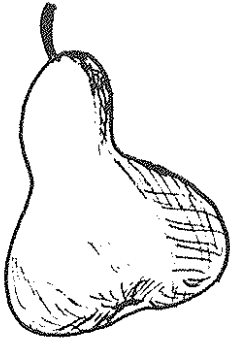
Amb una riscla de fusta, pergami i taps de trina o coca -esclafats i posats un contra l'altre amb un forat enmig- és fàcil fer-lo un mateix.

Se pega amb la mà pels voltants i se fa tremolar passant el dit gros per damunt el pergami.



ZACA-ZACA O MARACA.

Una carabasseta seca amb els pinyols de dins va de primera. S'hi peguen tocs a damunt amb la mà plana o amb els dits, o bé s'agafa pel cap prim (si és una carabassa de pelegrí; (*vid.* dibuix) i se sacsa.



MACS.

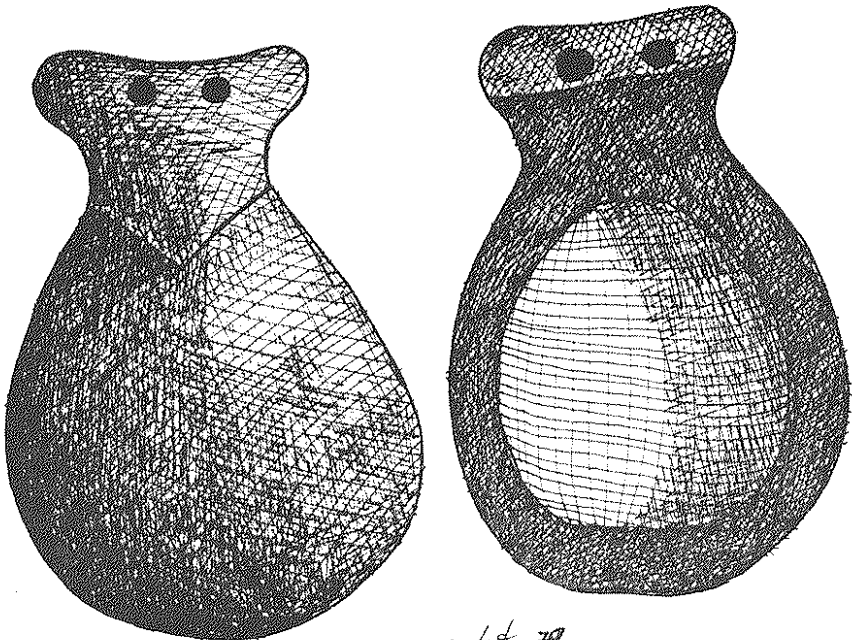
Quasi tothom disposa d'aquest percutor. Mamballetes, tocs amb la mà damunt una pastera o fusta,...

MANS.

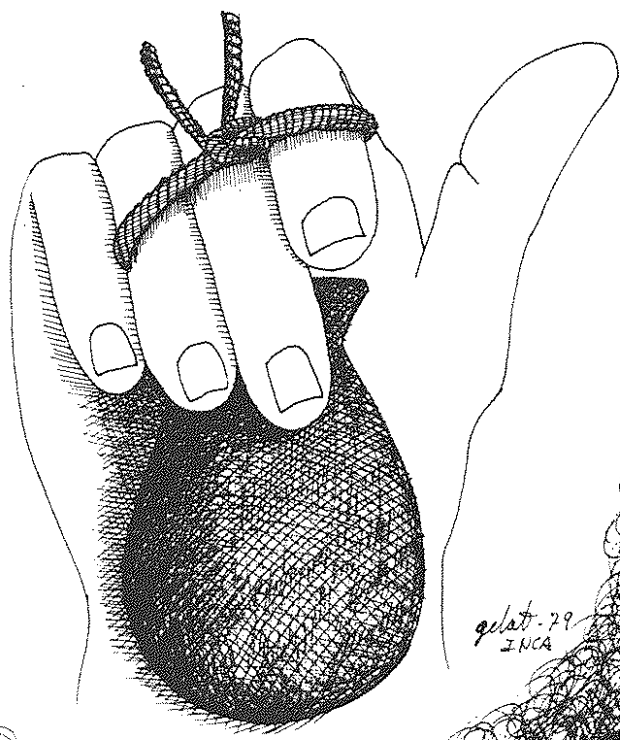
Com ja escriuen els costumistes del segle passat -Maura, Penya-, qualsevol objecte pot servir per acompanyar una tonada. Fins i tot dos macs de torrent un a cada mà.

CASTANYETES.

(*Vid.* dibuixos).



gela -79
FUCA



gelat-79
INCA



CULLERES.

Dues culleres de fusta, juntes per la part còncava. Amb la mà esquerra s'agafen pel mànec, amb l'índex enmig. La mà dreta va movent les culleres -tal com indica el dibuix- les quals repiquen una contra l'altra, i la de baix, a més, damunt la cuixa.



OLLA I CULLERA.

Fent pegar una cullera per dins una olla, com que remenar el bullit.

BOTELLA I CULLERA.

Passant una cullera per damunt una botella rasposa, de palo, d'anís,...

Etcètera, etcètera.

RITMES MÉS USUALS.

Els percutors precedents juguen -entre altres- amb aquests ritmes, per al 3/4 (jotes, copeo,...).

S'ha de notar que sempre el primer temps del compàs és marcadíssim, molt més fort que els altres.

Cada usuari farà el ritme al seu gust.

*Exemples de ritme de
jotes i copeo*

1. *Van, gaites, violí...*
1. Xerac, ximbomba, oboe,
contrabaixos, gaites, violí...

2.

3.

4.

ALGUNES PUBLICACIONS I GRAVACIONS

Instruments populars catalans, dins GUIX núm. 9-10, estiu 1978, Barcelona.

La música a l'escola, dins PERSPECTIVA ESCOLAR núm. 20, desembre 1977, Barcelona.

MALLORCA, cançons tradicionals, Col·lecció "Esplai" núm. 27, Hogar del libro, Barcelona, 1977.

Jocs rítmics, Ed. Pilar Llongueres, Barcelona, 1976.

CANCIONES POPULARES DE MALLORCA, stereo, Ariola (gravat en directe al concurs Cançons Casolanes i del Camp de Mallorca, Llubí, 1972).

Per a ritme en general: Cara B, 9. Jotes i copeos.

Per a ximbomba: Cara A, 1, 6 i 11; cara B, 4 i 10. Cançons de picat.

Per a tamborino: Cara A, 4. Copeo; Cara A, 8. Jota; Cara B, 1. Mateixa; Cara B, 7. Bolero.

QUADERNS DE CULTURA POPULAR (en preparació). Edicions Cort (Cançons, Xeremies, glosades, romanços,...).